I. GOTHOFREDI
DE
INTERDICTA
CHRISTIANORVM
cum Gentilibus Communione

EPISTOLA,

DEQVE

PONTIFICATV MAXIMO,

NVM CHRISTIANI IMPERATORES
eum aliquando geſſerint.

Ad Celeberrimum Virum

D. ANDREAM RIVETVM.

GENEVÆ,
Sumpt. Ioannis Ant. & Samuelis de Tournes.

EPISTOLA

De Interdictâ Christianorum cum Gentilibus COMMVNIONE,

Déque PONTIFICATV MAXIMO.

SOLEMNE mihi iamdudum eſt, *Vir Integerrime*, vbi illuſtris quæſtio aliqua in Republicâ, vel inter literatos, agitatur, ſtudium eò quoque meum vt conuertam, explorémque, num quid eam in rem Leges noſtræ adjutare valeant, moneántve: ſaltem, num eò trahi nonnullę, ſimilitudine quâdam vel affinitate poſſint. Neque tantùm ſi de ciuilibus controuerſia moueatur, vel de foro quæſtio ventiletur, verùm & ſi de *Eccleſiaſticis* diſputatio inſtituatur: nam & eò quoque ciuilis, ſeu juris Prudentia pertinet: vt quæ ambitu ſuo non priuata magis quàm publica, non Eccleſiaſtica minùs quàm ſęcularia complectatur & diſponat: Et verò eo æuo, quod mihi nunc propoſitum eſt, non ſine Epiſcoporum conſilio, vel ad Conciliorum poſtulationem, diſponere ſolebat.

Id verò quod dixi ſolemne mihi eſt, non vt inrogatus meam vnquam ſuper quacumque tandem re ſententiam expromam, vel alienæ me rei ἀλλοτριοπράγμων immiſceam, eámve adtrectem: multò minùs, vt præjudicio aliquo alterutram partem vrgeam: verùm eo fine, vt earum juris Conſtitutionum, quæ in argumentum trahi poſſunt, vel ſolent, genuinum ſenſum, non ſine commodo publico, efforre ſtudeam, eáſque à prauis interpretationibus vindicem. Quas quidem multi in iis haud ſatis innu-

triti incurſare, ſuámque in ſententiam improſperè ſæpe laudare, ſolent. Quæ certè haud poſtrema hodie Iuriſprudentiæ quoque labes eſt: Vbi etiam nonnulli, vt jura altiùs ſcire credantur, in Codicem Theodoſianum, quod vnum & ſincerum hodie Conſtitutionum Imperatoriarum ἔδαφος ſupereſt, imò ſacrarium, quod non ſine multiplici initiatione, pérque majora myſteria, vnquam adiri poteſt, inuolare ſolent: Inde potiſſimùm, vt de nouâ eius editione, quæ nunc ſerio accuratur, ſpes fieri cœpit. Igitur, quod non vnâ iam antè occaſione præſtitum, idem & nunc apud te, V. Cl. exequi animus eſt, in celebratâ illâ nunc nuper quæſtione ſeu controuerſiâ, cuius paucos ante dies notitia primùm ad me peruênit: quando & ibi video, Legum auctoritatem aduocari: eáque inſuper res ad *hiſtoriam Eccleſiaſticam* pertinet, cuius ego ſtudio iamdiu flagrare cœpi. Non quidem, quod abominor, vt earum Legum argumento, quæ certè quæſtionem ipſam & ὑπόθεσιν non abſoluunt, ſcæuum aliquod crimen, multò minùs præcipuum ſæculi ſemper reatum, cuiquam προπετῶς ingeram: maximè, cùm & aliàs ſæpe id quod ſequius nonnullorum judicio patratur, *ἀνοίας* (vel *ἀγνοίας*) *μᾶλλον ἢ κακίας ἐστὶ τὸ γινόμενον*, vt rectè Chryſoſtomus, *in priorem ad Corinthios, homil.* 20. *p.* 364. i. incogitantiâ potiùs penſoque minùs conſilio quàm malitiâ aut prauitate admittitur, & vt Tertullianus *de Idol. cap.* 20. conſuetudinis vitio, accedente ignorantiâ. Illam, inquam, quæſtionem in medio nunc relinquentes, illud hactenus tractandum recipimus, *Num Chriſtianorum Imperatorum conſtitutionibus vllum Chriſtianis Gentilitiæ ſuperſtitionis vnà cum Gentilibus participandæ*, vllo μετοχῆς genere, *jus & poteſtas facta fuerit.* Hæ diſquiſitionis huius metæ ſunt: Nam de Domini & Apoſtolorum præcepto quis ambigat: cùm tam clara, tam obuia ſint paſſim interdicta? Sed & alia prorſus quæſtio eſt, num diuerſis aliquando diſſentientibúſque Chriſtianorum inter ſe ſectis, cuiuſmodi hodie plures ſunt, vnum in corpus conuenire,

venire, cœtúmque colligere, ſyncretiſmo quodam, fas olim fuerit. Alia quæſtio eſt, num miniſtri fideles, Chriſtiani, ſacrificantibus dominis aſſiſtere poſſint, vel ad Templa Gentilitia eos comitari: quò pertinent quæ de Naamano Syro Scriptura ſacra memorat, quæ Lactantius, *lib.* 4. *cap.* 27. quæ item de Valentiniano Imp. memorantur. Alia item quæſtio eſt, num Paganis è Republicâ Chriſtianâ ſubmotis, Gentilitii ritus quidam rectè in Chriſtianos transfundi, abſterſo Gentilitiæ ſuperſtitionis cœno, éque profano ſacrum & legitimum in vſum conuerti potuerint vel adhuc poſſint. Pariter vt quæſtio de Templis Gentilium hinc aliena eſt, num ea videlicet in Eccleſias mutari poſſint, & quàm ab antiquo factum id: de quo vt ſpero alibi dicendi locus erit. Alia item quæſtio eſt circa Gentilitiam literaturam, de qua iam olim quæſitum, vtrùm eâ imbui Chriſtiana iuuentus poſſet. Alia denique queſtio eſt de matrimonio inter Gentiles & Chriſtianos: Quanquàm & hæc omnia communionis ſeu μεθέξεως cuiuſdam ſpecies videri poſſint.

Ad hanc porrò rem noſtram, fruſtra Iuſtiniani Codex in ſubſidium aduocatur, quando eâ iam tempeſtate Pagana ſuperſtitio eò collapſa erat, vt ritus ſuos exercere ampliùs publicitus non poſſet, multò minus in ſui participatum & conſortium Chriſtianos illicere vel compellere valeret. Quare, retrò nobis veſtigia legenda ſunt, atque ad ea tempora recurrendum, per quæ Chriſtiani perinde Paganíq;, veluti duo Reipublicæ membra, in Imperio Romano permixti agebant, Paganíſque adeò ritûs ſui exercendi publicè jus, ſi non in totum, pro parte ſaltem adhuc aliquâ, conſtabat: ſic vt Chriſtianos alicubi huc compellere auderent, vel ſuo exemplo ſaltem contagioque, blandiente aliquâ voluptatis illecebrâ vel vtilitaris ſpecie, in participatum & communionem eos pertrahere. Huic verò rei haud alia commouenda nobis eſt antiquitas, non alia conſulenda epocha, quàm ea ipſa, intra cuius fines Codex

¶ 3 Theo-

Theodoſianus decurrit; à Conſtantino M. videlicet, ad Theodoſium Iuniorem vſque. Eâ ſiquidem epochâ, Chriſtianâ primùm religione ad Imperium per *Conſtantinum M.* ſubuectâ, ſua nihilominus adhuc ſolemnia Gentilibus vel in totum vel in tantum publicè agitare licuit. Reparatâ dein poſt Iulianum Apoſtatam Chriſtianâ religione ſub *Valentiniano Seniore*, ſua quoque Paganis ſententia, ſui ritus Templáque & Templorum ſolemnia relicta fuère: Theodoſio M. demum imperitante, & ſacrificia aliquamdiu agitare licuit, & deinceps, ſacrificiis quamlibet interdictis, ſuæ quædam adhuc ſolemnitates, veluti Conuiuia, Feſta, Ludiq; his conſtabant. Et hæ quidem interim quoque tres minores epochæ majoris illius tenendæ ſunt, per quæ inquiſitio nobis ducenda nunc erit, vt inde in ſummam conficiatur, nullum eâ tempeſtate Principum conſtitutionibus Gentilitiæ ſuperſtitionis participandæ Chriſtianis jus fuiſſe. Quo facto ſimul Chriſtianos Imperatores, Iuriſprudentiamque adeo Romanam, eo crimine liberabimus, quo nunc laborare incipiunt & perfunduntur, quaſi *μετοχὴν, συμφώνησιν*, participatum, communionem, conſortium aliquod cum Gentilibus in Chriſtianis tulerint: Imò, quod poſtremo loco excutiemus, in ſe quoque Principes probauerint.

De nefandis equidem Gentilitiæ ſuperſtitionis ritibus, veluti Deorum, imò dæmonum, cultu, execrandiſque hoſtiarum immolationibus, damnandiſque ſacrificiis, palàm eſt, Chriſtianos ab his abhorruiſſe, neque de eo quiſquam ambigat: verùm de illis ſaltem quæritur, quæ etſi à Gentilibus, religioſo fine aliquo inuecta, defæcatiora tamen, voluptate quadam publicâ vel vtilitatis ſpecie, Chriſtianis ſeſe commendare ſub Chriſtianis Imperatoribus videbantur: In quo alioquin argumento ſub Gentilibus Principibus luſit olim Tertullianus triplici opere, *de Idololatria, de Spectaculis*, & *de Corona Militis*.

I. In hac verò inquiſitione à *Conſtantino M.* ſtatim initiũ

ducemus,

ducemus, quando & ipſe primus Imperatorum Chriſtiani cultûs initium fecit, ianuámque aperuit. Eius igitur, hoc in argumento, ſingularis conſtitutio occurrit, *in Lege* 5. *Cod. Theod. de Epiſcopis, Eccleſiis & Clericis*: quæ à Cod. Iuſtinian. abeſt, & à nuperis tractatoribus animaduerſa non eſt, in hæc verba:

Imp. CONSTANTINVS A. *ad Helpidium.*

Quoniam comperimus, quoſdam Eccleſiaſticos, & ceteros Catholicæ ſectæ ſeruientes, à diuerſarum religionum hominibus ad Luſtrorum ſacrificia celebranda compelli, hac ſanctione ſancimus, Si quis ad ritum alienæ ſuperſtitionis cogendos eſſe crediderit eos qui ſanctiſſimæ Legi ſeruiunt, ſi conditio patiatur, publicè fuſtibus verberetur: ſi verò honoris ratio talem ab eo repellat iniuriam, condemnationem ſuſtineat damni grauiſſimi quod rebus publicis vindicabitur. Dat. VIII. *Kalend. Iun. Sirml. Seuero & Rufino* COSS. [i. A. D. 323.]

Illud initio ſtatim in hac lege ſpectari cupio, *vim* à Chriſtianis arceri, quâ videlicet Gentiles eos ad Luſtrorum ſacrificia compellebant: Quæ quidem ipſa vis eſt quam & deinceps Gentiles, vbi potiores loco ſeſe crederent, in Chriſtianos audere ſoliti: veluti ad archieroſynam, ſeu ad Templorum, ſolemniumque Templorum curam ſubeundam, de quo eſt Theodoſii M. *lex* 112. *Cod. Th. de decurionib.* Item ad Conuiuia & ſpectacula Gentilitia celebranda, de quo ſunt canones Africani: de quibus poſtea. Ex quo iam patet, Chriſtianos vltro ab huiuſmodi ritûs Gentilitii participatu ſeu conſortio abhorruiſſe, quos Gentiles huc compellere vel adigere niterentur, vt conſacraneos vel ita ſibi redderent. Vis puto niſi inuitis & reluctantibus, non & volentibus adhibetur

Secundò, hac in lege notari oportet, vim hanc Chriſtianis intentatam, in ipſamet fortè etiam vrbe Româ, Italiáque: quæ alioquin per Occidentem veteris moris & ſuperſtitionis tum retinentiores erant: Quod & ipſum ex aliis

quoque eiuſdem Conſtantini M. conſtitutionibus diſcimus, titulo *de maleficis & mathemathicis*: & titulo *de paganis, ſacrificiis & Templis*: Helpidium enim, cui lex hæc inſcribitur, cuiq; vis huius amoliendæ, injuriæque vindicandæ, poteſtas injungitur, Vicarium ſiue vrbis ſiue Italiæ tum fuiſſe oportet: Nam & is, biennio antè, A. D. CCCXXI. agens vicem Præfecti Prætorio diſertè vocatur *in l. 6. Cod. Iuſtin. de ædificiis priuatis*. Sed & *in l. 4. Cod. Th. de nauiculariis*, quæ eidem inſcribitur, Portûs vrbis Romę mentio fit: & Lex I. *Cod. Theod. de feriis*, quæ ad eundem Helpidium data eſt, *Caralis* propoſita dicitur, quæ Sardiniæ vrbs eſt. Quo quidem tempore, *Silueſter* Epiſcopus vrbis Romæ erat, Oſiuſque Cordubenſis Epiſcopus Conſtantino M. in Pannoniâ, *Sirmii*, vbi hæc lex data dicitur, adhærebat: Quorum ideò alterutrius, vel vtriuſque ſuggeſtioni legem hanc ſi quis accepto ferat, haud inuitus accedam.

Tertiò, notanda venit huius conſtitutionis æra, ſeu temporis characteriſmus: Lata ſcilicet ea à Conſtantino M. *Seuero & Rufino* COSS. i. A. D. CCCXXIII. vndecim fermè annis, inde ex quo is Chriſtianâ primùm fide animum induit. Quo quidem tempore, etſi res Chriſtiana in dies inualeſceret, proq; eâ propagandâ multa iam Conſtantinus molitus fuiſſet ſanxiſsetq;, nondum tamen Gentilitii ritus omnes, nondum ſacrificia prohibita erant, quod poſteriùs factum: Sed & Senatorum Magiſtratuumque quamplurimi, vt & Curiæ ciuitatum, Corporatique fermè tum Gentiles adhuc erant: Vnde eueniebat, vt alicubi præualentes, vim hanc Chriſtianis adhiberent: de quo querelæ ad Conſtantinum perlatæ: cui ideò intercedere eâ conſtitutione viſum,

His ita præſtructis, de ipſiuſmet conſtitutionis ſententiâ videamus. Ad *Luſtrorum* igitur nominatim ſacrificia, imò in communne *ad ritum* quemcunque ſuperſtitionis Gentilitię, Chriſtianos compelli vetat *eâ lege* Conſtanti-

nus M. Vbi diſquirendum venit quænam illa Luſtrorum ſacrificia fuerint: vnde poſtea liquere poſſit, quonam ſpecioſo Gentiles obtentu Chriſtianos ad hæc ſaltem ſacrificia, ad hunc ritum, adactos voluerint: Cur retrò id quoq; Chriſtiani haud ſecùs atque alia ritûs Gentilitii recuſauerint, & ipſémet Conſtantinus id tam enixè prohibuerit. *Luſtrorum* igitur ſacrificia hoc loco non ſunt propriè priuatarum & communium ſolennitatum luſtra, ſeu priuatæ luſtrationis officia, quæ nominalibus luſtricíſque inter alia diebus adhibita: quorum meminit, præter alios, hoc quoque ęuo Symmachus, 2. *lib. ep.* 47. *&* 50. Non ſunt item hîc ea priuata tantùm luſtra, quæ ſinguli patres-familias pro frugibus circum arva, quibus fundi luſtrabantur, faciebant, vt auerteretur *mors*, *labes*, *nebula*, *impetigo*, *peſeſtas* (id eſt peſtilentia) quæ legitima horum ſacrorum verba fuêre, teſte Feſto, *in voce Peſeſtas*. Quomodo & in veteri Kalendario ruſtico, menſe Maio, ſcriptum legimus, Segetes Lvstrantvr (quo quidem ipſo menſe Maio hæc ipſa lex data eſt) vt & menſe Aprili, Oves Lvstrantvr. Imò neque hîc ea luſtra accipi oportet, quæ quinto quoque anno peracto Romæ, cenſu ciuium habito, à Cenſoribus condita ſeu facta, ſuouetaurili ſacrificio adhibito: nam & ea iamdudum Romæ fieri deſierant, vt teſtatur Cenſorinus *de die Natali*, qui ſcribebat a. d. 240. *c.* 18. quomodo & Cenſores ibidem tùm deſiti, quos inſtaurare quidam poſtea ſed fruſtra, anniſi, vt ex eodem Symmacho diſcimus. Quomodo & luſtra *miſſa* ſuouetaurilibus à Fratribus arualibus legimus in veteri inſcriptione, *fol.* 121. 122. Quid igitur? Luſtrorum ſacrificia hic ſunt publica luſtra & ſolemnia; ſiue Amburbio, ſiue Ambaruali *proceſſione*, quæ circa pomerium vrbis agróſque fiebant: ductis etiam olim victimis, dictíſque carminibus, die feſto conuiuióque ſolemni: Quæ quidem indicebantur variis cauſis & occaſionibus: Primò quidem, pro fœcunditate agrorum ſeu pro frugibus: Deinde, inſpectis fermè libris

Sibyllinis, & lectiſternio facto, prodigiis expiandis, & ad pacem Deorum, vt loquebantur, expoſcendam. De quo cùm varia ſuppetant teſtimonia, Lucani inter alios locus egregius eſt, *lib.* I. *v.* 592. *& ſeqq.* vbi de portentis procurandis, déque Arunte aruſpice agit.

Mox jubet & totam pauidis à ciuibus vrbem
Ambiri, & feſto purgantes mœnia LVSTRO,
Longa per extentos pomeria cingere fines
Pontifices &c.
Dúmque illi effuſam longis anfractibus vrbem
Circumeunt.

Indicebantur & luſtra hæc, ſeu luſtrorum ſacrificia, ingruente ſæuiore aliquo periculo, próque finibus tutandis, cùm pro aris fociſq; & ſolo patrio aduerſus hoſtem aliquem formidandum pugnandum foret, vt ea res populo Romano bene & feliciter eueniret. In quibus luſtris ſeu luſtrationibus tædæ ſulphuriſq; & aquæ luſtratio interpoſita, & aquæ aſpergine circumlatæ, vt loquitur Tertullianus. Huius generis fuerunt & Armiluſtria olim, quibus exercitus in campo Martio, luſtrali ſacrificio facto luſtrabatur: quomodo & alia luſtrata, veluti Claſſes, Templa, areæ, imò & Tubæ, à quibus Tubiluſtria: de quibus obuia ſunt veterum teſtimonia. Duo tantùm hîc loca ſternere iuuat de luſtrali ſacrificio ſeu *luſtro miſſo* ob terrorem hoſtis vel ob peſtilentiam. Prior locus eſt Capitolini, *in vitâ Marci Imp. pag.* 28. *Tantum*, inquit, *terrorem belli Marcomannici fuiſſe, vt vndique Sacerdotes Antoninus acciuerit, peregrinos* RITVS *impleuerit, Romam omni genere* LVSTRAVERIT, *retardatúſque à bellicâ profectione ſit,* CELEBRAVERIT *& Romano ritu Lectiſternia per ſeptem dies.* Subjicit ibidem, *tantam peſtilentiam fuiſſe vt vehiculis cadauera ſint exportata ſarraciſque.* Poſterior locus eſt Vopiſci, *in vitâ Aureliani, pag.* 215. vbi, in timore quo iidem Marcomanni cuncta vaſtabant, ingentéſque Romæ ſeditiones erant, pauentibus cunctis, ne eadem quæ ſub Gallieno prouenirent, inſpectis.

inſpectis libris Sibyllinis & Senatuſconſulto condito, *itum eſt*, inquit, *deinde ad Templum, inſpecti libri, proditi verſus*, LVSTRATA *urbs*, *cantata carmina*, AMBVRBIVM CELEBRATVM, AMBARVALIA *promiſſa*, *atque ita* SOLEMNITAS *quæ jubebatur, expleta eſt*. Sic quoque ſæpe apud T. Liuium & Iul. Obſequentem, alióſque legas, luſtratam vrbem inſpectis libris Sibyllinis. Huc quoq; pertinent Pagorum luſtrationes, de quibus Sicul. Flaccus, *de conditionib. agrorum ſub finem: Sed & pagi ſæpe ſignificanter finiuntur, de quibus non puto quæſtionem futuram, quorum territoriorum ipſi pagi ſunt, ſed quatenus territoria. Quod tamen intelligi poteſt vel ex hoc, magiſtri pagorum quod* [quò] PAGOS LVSTRARE *ſoliti ſunt, vti trahamus quatinus luſtrarent.* Cuius loci ſenſus hic eſt, territoria pagorum, ſi de horum finibus quæratur, inde præſumi, æſtimari, atque eatenus ſeu couſque regi duciq; oportere, quò vſque magiſtri pagorum pagos luſtrare, ambaruali ſacro ſeu luſtro facto, ſolent.

Et hæc quidem publicorum luſtrorum genera fuêre, de quibus pleriſque, vel potioribus ſaltem, in huius Conſtantinianæ legis ſpecie actum videtur: Non tantùm, inquam, de iis quæ pro frugibus, vel ob peſtilentiam labémve auerruncandam facta, vel etiam de pagorum luſtrationibus, verùm de iis quoque quæ ingruente hoſte formidando celebrata. Quod quidem huius Legis æra, ſeu Conſulatus illi ſubnotatus, atque adeò temporis characteriſmus, haud adeò reſpuat. Hic quippe annus ipſe, *Seuero & Rufino Coss.* i. A. D. CCCXXIII. duabus rebus inſignis fuit: nam Gothi per neglectos limites eo anno erupêre, vaſtataq; Thraciâ & Mœſiâ, prædas egêre, quos Conſtantinus M. repreſſit, atque inde ludi Gothici Romæ celebrati: de quo Porphyrius *Panegyrico*, Veteres nummi, Kalendarium *Hervagianum*, Auctor *vitæ Conſtantini*, & Anonymus *Sirmundi*, ſeu Valeſii. Et exortum confectúmque hoc anno ipſo bellum Licinianũ: quo & prima victoria à Conſtantino M.

parta menſe Iunio, bimeſtri ferme poſt hanc legem. Vt proinde his etiam occaſionibus Romani Italiæque municipia luſtrorum ſacrificia celebraſſe videri poſſint: pro hoſtium videlicet illorum ſtrage; contrà pro Imperii Romani ſecuritate, proq; Conſtantini Imp. ſalute & victoriâ.

Ex his quæ modò dicta ſunt, in procliui iam conjectura fuerit, cur Gentilès tum temporis Chriſtianos quos aliò, ſeu ad alia ſacrificia, cogere-compellere haud æquè poterant, huc ſaltem, ad luſtrorum inquam ſacrificia, adigerent, cogique eos jure poſſe putarent. Duplici inquam ratione: Primò quidem, quia hæc luſtrorum ſacrificia grauioribus ſeu funeſtioribus ſuperſtitionis ritibus, victimarúmque fortè immolationibus & circumductionibus iam abdicatis, celebrarentur; neque his hoſtiarum ſacrificia *adcommodarentur*: vt proinde nil impedire videretur, quominus Chriſtiani purâ mente atque illæsâ conſcientiâ hæc luſtrorum ſacrificia cum Gentilibus obire poſſent. Alter obtentus erat publicæ vtilitatis, imò & Imperii Imperatorúmque, inq; hos deuotio, καθοσίωσις: Quaſi, quod Apuleius dixit, *primâ Apologiâ*, in ſimili re, *nihil quod ferendæ ſalutis gratiâ fit, criminoſum ſit*. Et certè, Conſtantinus M. ipſémet in aliâ ſpecie huic ſententiæ aliquando ſubſcripſit, ante hanc tamen legem, & per quandam συγχώρησιν, cùm ſuffragia ſeu remedia innocenter adhibita, atque incantamenta illa actúſque impunita eſſe voluit, quæ humanis quæſita eſſent corporibus, quæve proficerent, ne diuina munera & labores hominum ſternerentur. *l 3. C. Th. de maleficiis & math.* Quam quidem legem mirum, Iuſtiniano tanto pòſt probatam, conjectámque eam in ipſius Codicem. Leoni certè Philoſopho ea jure diſplicuit, quam & ideò abrogauit *Nouellâ 65*. Neque dubito ipsúmmet Conſtantinum ab eâ poſtea receſſiſſe, quomodo idem Aruſpicinę vſum, quem antea tolerauerat, abrogauit. Illo igitur potiſſimùm quem poſteriùs dixi colore, Chriſtianos ad luſtrorum ſacrificia adigendos Gentiles credidêre: Quomodo & aliàs

aliàs probabilis cauſa viſa ſemper, retinendi veteris moris, ſeu ritûs, affectus deuotióque erga Rempublicam vel Principem. Quem prætextum in ſimili quoque ſpecie egregiâ ſententiâ damnat Theodoſius Iun. *in l. dominico. vlt. C.Th. de ſpectaculis:* vbi Dominico die, etiamſi Imperialis officii cauſa prætenderetur, ſpectacula edi vetat. *At ne quis exiſtimet, in honorem numinis noſtri, veluti maiore quadam Imperialis officii neceſſitate compelli, & niſi divinâ religione contemptâ ſpectaculis operam præſtat, ſubeundam forſitan ſibi noſtræ Serenitatis offenſam, ſi minùs circa nos deuotionis oſtenderit, quàm ſolebat, nemo ambigat, quòd tunc maximè Manſuetudini noſtræ ab humano genere defertur, cùm virtutibus Dei omnipotentis ac vniuerſi meritis obſequium orbis impenditur.* Ergo & hoc quoque obtentu Gentiles Chriſtianos ad luſtrorum ſacrificia adigebant: ſic vt renuentes proculdubio indeuotionis iam ſeu impietatis in Principem Rémque publicam arguerent. Contrà auerſati id quoque Chriſtiani; tum & deinceps, quaſi idololatriæ ſemel initiatum, ſeu ob originis maculam & reatum: vt omnem aliam *μετοχὴν, συντάγμα, συζυγίαν*, conſortium & communionem, ſi vel minimum ſuperſtitionis retinerent, quamlibèt probabili maximè causâ niterentur, vtilitatéque publicâ velarentur. Vnde manifeſta proculdubio Zoſimi calumnia videtur, *lib. 5. pag.* 816. qui ſub Honorio Imp. ipſúmmet Innocentium Epiſcopum Romanum, in communi periculo metuq; Gothico, in ſacra quædam Gentilitia pro tutandis finibus Romanis, & auerruncando hoſte, conſenſiſſe ſcribit: *prælatâ*, inquit, *publicâ ſalute ſuæ opinioni.* ὁ δὲ τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν ἔμπροσθεν τῆς οἰκείας ποιησάμενος δόξης, λάθρα ἐφῆκεν αὐτοῖς ποιεῖν ἅπερ ἴσασι. Et ſimilis eſt omninò huic Zoſimi calumniæ altera illa eiuſdem *lib.* 5. quâ Conſtantinum M. ipſúmmet, quamlibèt Chriſtianum, aruſpicibus aliquandiu, & ad hoc quidem tempus vſque fidem habuiſſe ſcribit: quod etiam nonnulli hodie perperam colligunt ex *l.* 1. *Cod. Th. de maleficis.* qui ibi dudum refutati. Ex illo interim

Zoſimi loco quoque diſcimus, Chriſtianorum alioquin, & in his Epiſcopi Romani *οἰκείαν δόξαν*, regulariter fuiſſe, vt à communione Gentilium abhorrerent.

Sequitur, in hac lege videamus, quoſnam ad hæc luſtrorum ſacrificia Gentiles adactos voluerint, quos contrà Conſtantinus M. eò adigi noluerit: *Quoſdam*, inquit, *Eccleſiaſticos, & cæteros Catholicæ ſectæ ſeruientes.* Et mox. *Eos qui ſanctiſſimæ legi ſeruiunt.* Enimuerò quæri poſſit, vtrùm hæc de Clericis tantùm accipienda ſint, an verò de omnibus Chriſtianis promiſcuè. Id quod poſtremum reor. Ecquis enim in animum ita inducat ſuum, ſolos Clericos à Gentilibus ad luſtrorum ſacrificia compulſos? Quis contrà credat, Conſtantinum M. ſolos Clericos ab hac injuriâ immunes voluiſſe? Niſi quis fortè putet, cæteros Chriſtianos hæc luſtrorum ſacrificia vltrò cum gentilibus celebraſſe, ſolos verò Clericos id renuiſſe. Cui profectò renititur quoque generalis huius Legis interdictio, & ſub eâ comprehenſa ratio: *Si quis*, inquit, AD RITVM ALIENÆ SVPERSTITIONIS *cogendos eſſe crediderit, eos qui ſanctiſſimæ legi ſeruiunt.* Quare *Catholicæ ſectæ ſeruientes*, & *ſanctiſſimæ legi ſeruientes*, hac lege ſunt quicunque tandem Chriſtianam fidem amplectentes, τηροῦντες, φυλάττοντες: non verò ὑπηρεσίαν παρέχοντες: Quo ſanè ſenſu propriè dicuntur ſeruientes Eccleſiis, in *l. 29. C. Th. de Epiſcopis:* item ſacratiſſimo numini ſeruientes, *l. 16. Cod. Theodoſ. de luſtrali coll.* Aliud ſcilicet eſt, Catholicæ ſectæ vel ſanctiſſimæ Legi ſeruire, id eſt operari: aliud, Eccleſiæ & ſacratiſſimo Numini ſeruire, id eſt miniſtrare.

Quantopere verò vim hanc Conſtantinus M. auerſatus ſit, oſtendit ſanctio Legis ſeu pœnę grauitas, quâ plecti vult eos qui Chriſtianos ad hæc luſtrorum ſacrificia compellerent: nempe, fuſtuario ſupplicio vilioris conditionis homines affici jubet, honoratos verò grauiſſimam multam ſubire, quæ rebus publicis pendatur: vbi verba hæc, *rebus publicis*, non de fiſco accipiam, verùm de rebus publicis

cuiuſque

euiuſque ciuitatis: nam & ita idem Imprator, biennio pòſt in ſpecie legis *nulli 2. Cod. Th. de judiciis*, pœnam Reipublicæ ciuitatis inferri voluit. Quod ſi ita eſt, tum de ciuitatibus & municipiis Italiæ accipiendus locus fuerit, per quam Helpidius, cui hæc lex vti dixi, inſcribitur, Præfecti Prætorio vicem agebat.

Et ita quidem Conſtantini mentem, Conſtantinianeíque ſimul ſæculi hac parte diſciplinam vel ex hac conſtitutione tenemus. Sub quo eodem alioquin Principe, eandem in ſententiam canones quidam occurrunt concilii Ancyrani, quod decennio ante hanc legem celebratum fuit: Varii nempe canones ibi extant, in Chriſtianos, qui tempore perſecutionum non tantùm immolaſſent, verùm & qui vel ſacra alia feſtáque *ἐδείπνησαν εἰς τὰ εἴδωλα*, & conuiuia cum Gentilibus celebrauerant, *συνεστιαθέντων ἐν ἑορτῇ ἐθνικῇ ἐν τόπῳ ἀφορισμένῳ τοῖς ἐθνικοῖς, προσφέρειν, μετὰ βίας*, vel *ἀπειλῇ κολάσεως*. Sed & canon nonus ibidem ſcriptus eſt aduerſus eos qui fratres ſuos eò compulerant, ſiue causâ fuerant, vt eò adigerentur, *ἐπανέστησαν, ἢ ἀναγκάσαντες ἀδελφοὺς καὶ αἴτιοι γενόμενοι τοῦ ἀναγκασθῆναι*. Vt omittam canones Eliberinos, qui in hac re multi ſunt, quia de eorum fide multi ambigunt. Sic liquet, eâ tempeſtate, damnatam omnem Gentilitii ritûs communionem & participatum, ſeu *ἑτεροζυγίαν*, quâ voce inter alias hac in re vtitur D. Paulus *2. Corinth. 6. v.* 14. alluſione factâ ad diſparis generis animalia, quæ non rectè vni jugo ſubjiciuntur. Et certè, huius rei paulò pòſt adprimè gnarus Iulianus Imp. è Chriſtiano Gentilis, inter cæteras technas, plagas, laqueos, ſeu inter *πάγας ἀσεβείας σοφιστικῶς ἐπινοηθείσας*, quibus Chriſtianos Gentilitiæ ſuperſtitioni inuolueret, id quoque commentus eſt, vt Imperatorii cultûs ſpecie, vultus (quæ *Labrata* poſtea dixêre) Principum, vt & Labarum, adjectis Gentilitiorum numinum ſimulacris, populis inhiantibus proponerentur: Item, vt ad ſe accedentibus, ad ſtrenas, ſeu *ad puncti ſolatia* conſequenda, vel, vt Tertullianus

loquitur, cùm liberalitas Imperatoris expungeretur, aceræ priùs tranſeuntibus objicerentur, thuri adolendo: quod ſciret is apud Chriſtianos, Chriſtum abnegare, & vel micam thuris adolere, paria videri.

II. A Conſtantino M. ad Valentinianvm Imperatorem gradum mouemus. Is, Iouiani, momentanei Principis poſt Iulianum, de quo mox dixi, παραβάτην, qui rem Chriſtianam, quà vi, quà dolo, haud parum adflixerat, Gentilitióſque ritus ſedulò teuexerat, ſucceſſor, inter Imperii licet initia ἐθελοθρησκείαν inuexiſſet, Chriſtianos tamen proculdubio Gentilitiæ ſuperſtitionis communione ne minimùm quidem fœdari voluit: Quando, ne ad cuſtodiam quidem *Templorum* Gentilitiorum homines Chriſtianę religionis adponi voluit: conſtitutione ſuâ, quæ extat *l.* 1. *C. Th. de fide Catholicâ*; quæ & ipſa abeſt à Codice Iuſtinianeo.

Impp. Valentinianvs *&* *Valens AA.*
ad Symmachum P.V.

Quiſquis Iudex ſeu Apparitor ad cuſtodiam Templorum homines Chriſtianæ religionis adpoſuerit, ſciat non ſaluti ſuæ, non fortunis eſſe parcendum. Dat. XV. *Kal. Dec. Méd. Valentiniano & Valente Coſs.* [i. A. D. 365.]

Conſtitutionis iſtius vim vt adſequamur, de Cuſtodibus iſtis initio videndum eſt. Igitur *Cuſtodes Templorum* hîc non ſunt Æditui, ſeu ἱεροφύλακες, tantùm, quales olim adpoſiti ad curam Templorum, ſeruandis ibi rebus ſacris, vindicandíſque iis à furibus, propter opes reconditas, & delubra, ſimulachra, & ſupellectilem Templorum ibi repoſitam: Quorum alioquin cuſtodum & excubitorum frequens mentio, etiam apud Tertullianum, Iuſtinum, *ep. ad Diognetum:* Cyprianum, *ad Demetrianum:* Arnobium, *lib.* 6. & in jure. *l.* 17. π. *de alimentis legatis*, *l. Seruos* 35. π. *de liberali cauſâ:* Verùm, quod rectè vidit Card. Baronius, cuſto-

cuſtodes hic ſunt milites appoſiti Templis Gentilium cuſtodiendis, aduerſus vim ſcilicet & impreſſionem, impetúmque arcendum. Nempe enim, cùm Valentinianus Imperator principatus ſui initio, cultus ſui religoniſq; libertatem Paganis tribuiſſet, quod docet vel lex *eius* 9. *C. Th. de malef. & math.* (ad quam proculdubio plura qui eius Codicis editionem pollicetur cumulabit) Chriſtiani ipſi, qui ſub Iuliano recenter admodum miris modis vexati attritiq; fuerant, id ægrè ferentes, in Deorum Templa alicubi acceptas iniurias vindicare, inq; ea inuolare, ritúſque Gentilitios diſturbare, anniſi videntur, & quidem intra Præfecturam vrbis Romæ. Qua de re cùm Pagani querelas ſuas ad Magiſtratus pertuliſſent, ex Officialibus illi ſuis ſeu Apparitoribus cuſtodes ad vim arcendam admouêre. Quod & ipſum interim argumento eſt, non de æditiuis, qui *ἱεροφύλακες*, hic agi: hi quippe non à Magiſtratibus, neque ex Apparitorum cohorte, verùm à ſacerdotibus ipſis & ex *ἱερατικῷ* ordine adpoſiti: vel etiam à teſtatoribus deſtinati, qui Templa extrui ædificari iuſſiſſent. Et factum illud non damnat Valentinianus: Nam & in commune, qui, vel æqualitate inolitâ, vel vltrò, cultus ſui religioniſque libertatem aliquibus conſtare, eóſque ex æquo agere, vult, necquicquam agit, niſi idem modis omnibus vim amouet: quo alioquin etiam ſpectat lex 2. *Cod. Th. de metatis*: lex 9. 12. 20. 21. 25. 26. 27. *Cod. Theod. de Iudæis*: cuſtodibus etiam, ſi opus, & excubitoribus adpoſitis. Quod egregio exemplo haud ita pridem factum alicubi memini. Sic & Præſides Romani diebus feſtis Iudæorum, quia tum magnus erat populi conuentus, ad Templi cuſtodiam, ne quid ibi tentaretur, cohortem ſeu *σπεῖραν τάξιν* mittere ſoliti: de quo vide Iohan. Euangel. & Ioſephum non vno loco. Illud tantùm improbat Valentinianus Imp. quòd Chriſtiani ad cuſtodiam Templorum Gentilitiorum adponerentur. Magiſtratus ſcilicet hoc tempore magnam adhuc partem Gentiles, & Romæ quidem, atque intra

Præfecturam vrbis poſiti, cuiuſmodi Symmachus ipſémet erat, cui hæc lex inſcribitur, Præfectus vrbi, idémque Epiſtolographi pater, cùm ſat alioquin militum & Officialium Gentilium in Officio ſuo ſeu cohorte haberent, quibus hanc Templorum cuſtodiam delegarent, Chriſtianos quoque vel potiſſimùm alicubi ad id delegêre: non quòd Templorum ſecuritati ſeu tuitioni ita meliùs conſultum putarent: verùm (quod ex ſeueriſſimâ huius legis ſanctione colligo) in contemptum Chriſtianæ religionis, & cum plenâ eius iniuriâ, inuidiáque Chriſtianorum: quorum auerſam ab omni ſuperſtitionis afflatu vel contagio mentem cùm noſſent, eius tamen inquinamento eos ita quodam modo objiciebant. Fieri enim non poterat, quin huiuſmodi Cuſtodes Templorum, vbi non DEVS, non CHRISTVS inuocabatur (vt apud Chriſtianorum ſectas, licèt inter ſe in aliquo diſſentientes) ſed vana numina, imò dęmonia, colebantur, inclamabantur, vbi non caſtæ religiones, verùm funeſti ritus exercebantur, victimæ cædebantur, thura adolebantur, viſu ipſo, proſpectu, auditu, afflatu, inceſtarentur, déque contaminatis ita contaminarentur. Imò fieri vix poterat, vt non aliquo interim, tot inter Miniſtros ſacrorum diſcurſantes, officiúmque peragentes, contactu piaculóve inquinarentur, conſpurcarentúrque. Quod certè Valentiniano ipſimet illi, cuius hæc lex eſt, cùm priuatus adhuc ageret, contigiſſe memorat Sozomenus, *lib. 6. hiſtor. Eccl. cap.* 6 cùm Iulianum Tribunus ipſe Numeri cuiuſdam Palatini, qui proximè Imperatorem *cuſtodiæ* & præſidii causâ ſequebatur, ad Templum deduxiſſet: ibi enim à ſacerdote (*ἱερέα* vocat Sozomenus *d. loco*: Theodoretus *lib. 4. cap. 5. νεωκόρον*) *luſtrali aquâ* adſperſus, non id tantùm Iuliano incoram ægrè tuliſſe, verùm etiam illicò vindicaſſe, atque ideò in exilium miſſus, memoratur. Igitur de eo quod dixi perlatæ querelæ à Chriſtianis ad Valentinianum Imp. quòd ſibi eâ re, Chriſtianæque diſciplinæ, atrox iniuria contumeliáq; fieret:

fieret: quæ funeſtis impiisq́; Gentilium ſacris, non dico conſenſum vel conſcientiam ſuam commodare, ſed ne ſenſus quidem ſuos è tam propinquo contaminari patitur. Hinc adeò Tertullianus, quod huc proximè facit, *cap.* 11. *de Coronâ militis:* militiam armatam in Chriſtiano in vniverſum damnatam cupiens, militiæ huius vſum ad abſurdum ita deducit: *Et excubabit*, inquit, *pro Templis*, *quibus renunciauit*? Neque dubito, perlatam hanc querelam ad Valentinianum Imp. à Liberio Epiſcopo Romano, atque à Synodo Romanâ, quæ eo ipſo anno habita, quo hæc lex data eſt, *Valentiniano & Valente Coss.* Quare etiam directa ſeu emiſſa hæc conſtitutio ad Symmachum Præfectum vrbis Romæ: Pariter vt lex 8. *Cod. Th. de pœnis*, quæ huic ipſi coniungenda videtur, ceu eiuſdem conſtitutionis pars, ad eundem Symmachum P. V. data eſt, & ad eundem finem collineat: nam & ibi prohibentur Chriſtiani ludo gladiatorio pœnæ loco addici. Nempe, cùm ludi iſti, non-ludi, aboleri in totum nondum poſſent, Chriſtianos ſaltem his addici noluit Valentinianus: quia Chriſtiana diſciplina ludos hos, publicáſque huiuſmodi voluptatis hoſtias, auerſaretur, oculóſque manúſque Chriſtianorum hoc cruento ſpectaculo paſci, fœdari, communicari, non pateretur, de quo dicetur, vt puto, ad *l.* 1. *Cod. Theod. de gladiator.* Igitur Chriſtianos iis corporibus ſeu miniſteriis aptari noluit Valentinianus, quibus vel ſenſa eorum manúſq; feritatis vel ſuperſtitionis alicuius Gentilitię ſpecie pollui inceſtari poſſent. Aliter atque ſi de miniſterio innoxio ageretur, vbi nulla Chriſtianæ religionis iniuria, nullus talis metus ſubeſt: Quare Chriſtianus quoque, innoxio, etſi obnoxio valde, piſtorum corpori, quod annonę vrbis Romæ ſeruiebat, pœnæ loco addici potuit: quod ab eodem Valentiniano *l.* 8. *Cod. Th. de piſtoribus*, quæ ad eundem Symmachum P. V. data eſt, imò & his duabus pariter coaſſanda videtur, conſtitutum eſt. Hæc, inquam, Valentinianus Imperator, ne *miniſterii* etiam alicuius ſpecie, vel

pœna obtentu, Chriſtiani inceſtarentur, pollucrentur. Quantominus igitur in Chriſtianis vltroneum quemcunque ſeu ſpontaneum ritûs alicuius Gentilitii participatum, communionem, μετοχὴν & ἑτεροζυγίαν idem tulerit?

III. Ad Theodosivm M. tandem delabimur, vt ita propoſitum initio trium Epocharum ordinem impleamus. Huius verò Imperatoris conſtitutio extat *l.* 12. *Cod. Theod. de decurionibus*, quæ & ipſa abeſt à Cod. Iuſtin. & à C. Baronio quoque omiſſa eſt.

Impp. Valentinianus, Theodosivs *& Arcadius AAA. Florentio Præfecto Auguſtali.*

In conſequendâ Archieroſynâ ille ſit potior, qui patriæ plura præſtiterit, nec tamen à Templorum cultu obſeruatione Chriſtianitatis abſceſſerit. Quippe indecorum eſt, imò, vt veriùs dicamus, inlicitum, ad eorum curam Templa & Templorum ſolemnia pertinere, quorum conſcientiam vera ratio [*vera ratio*, vel *veneratio*] *diuina religionis imbuerit, & quos ipſos decebat, tale munus, etiamſi non prohiberentur, effugere. Emiſſa* XVI. *Kalend. Iul. Conſtantinop. Honorio NB. P. & Euodio Coſs.* [i. A. D. 386.]

Quinam fuerint ἀρχιερεῖς, quid ἀρχιερωσύνη, vel ipſo quoq; nomine patet: Frequens ſanè eorum mentio in veteribus quoque Inſcriptionibus. In Gloſſis etiam ἀρχιερωσύνη *Pontificatus*: Sacerdotales pręſides dixiſſe videtur Tertullianus, *cap.* II. *de ſpectaculis.* Sunt & qui apud Suetonium, *in Caligula*, *cap.* 22. & *Domitiano*, *cap.* I. vt & apud Capitolinum, *in M. Antonino*, Magiſterium ſacerdotii & Magiſterio fungi in collegio Sacerdotum, pro Archieroſyna dici putant, ſed malè. Ἀρχιερεῖς certè huiuſmodi fuêre olim Scopelianus Aſiæ, de quo Philoſtratus *in eius vita*: ſub Iuliano item Apoſtatâ, Arſacius Galatiæ, Theodorus Aſiæ: ad quos extant Iuliani epiſtolæ 49. & 63. Chryſanthius Lydiæ, apud Eunapium *in vita Maximi*, *pag.* 101. & *in eius*

ipſius

ipſius vita, *pag.* 193. Ex Iuliani interim epiſtolis diſcimus, quidnam hoc æuo muneris eorum fuerit: nempe, ἄρχειν ἱερῶν ἁπάντων, καὶ ἀπονέμειν τὸ πρέπον ἑκάστῳ: item ἐπιτροπεύειν τὸν αἰσθητὸν κόσμον: nempe, Templis præeſſe, & cuique quod conueniret tribuere, externúmque ornatum, qui ſub ſenſus caderet, adcurare: Sacerdotes demum, *ἱερεῖς*, in officio continere, honeſtatíque eorum conſulere. Id ipſum verò oſtendit quoque diſertè hæc lex: nam quæ initio eius Archieroſyna dicitur, eadem mox definitur & deſcribitur, *munus eſſe*, *ad cuius curam Templa*, *& Templorum ſolemnia pertinent*: vbi *Templorum* appellatione, vt alibi paſſim Templa Gentilium propriè intelliguntur. *Solemnia* verò *Templorum* quid ſint, paulò pleniùs diſquirendum venit: vnde patebit, quantopere Chriſtianus Princeps Theodoſius M. communionem omnem, ſeu participatum, contesſerationem, μετοχὴν, cum Gentilibus & Gentilitiis ritibus auerſatus ſit. Igitur *ſolemnia Templorum* (quomodo & ſolemnitates paſſim dicuntur apud Tertullianum, alióſque, & in *l.* 19. *Cod. Theod. de Pagan. ſacr. & templ.* conſuetudinis Gentilitiæ ſolemnia: *l.* 2. *C. Th. de malef. & mathem.*) erant, quæ votorum, i. lætitiæ publicæ & religioſæ, celebritates dicuntur, in eiuſdem Theodoſii M. *l.* 8. *Cod. Th. de Paganis*: vota publica, *l.* 17. *eod. tit.* feſti conuentus ciuium, communíſque lætitia hominum, *d. l.* 17. Ludi ſeu priſcarum voluptatum ſolemnitates, *l.* 3. *eod. tit.* quibus ſcilicet ſuperſtitionis Templorum, ſeu Gentilitiæ aliquid adherebat. Feſta item conuiuia, indidem profecta, eodémve pertinentia, vt colligitur ex *l.* 19. *eod. tit.* Kalendarum item Ianuariarum, per hæc adhuc tempora, ſolemnitas, quæ & feſtis conuiuiis peragebantur: vt horum temporum ſcriptores, ne vetuſtiora afferam, teſtantur, Ambroſius *Sermone* 17. Libanius, *Oratione peculiari in id*, Aſterius quoque *homilia* 4. *peculiari* inter Rubenianas, Prudentius, *lib.* 1. *contra Symmachum*: Auguſtinus, *epiſt.* 64. Vota item propriè ita dicta, quæ tertio die Ianuarias pro ſalute Principis

¶¶¶ 3 in Tem-

in Templis ſuſcipiebantur, feſtiſque pariter conuiuiis εὐω-χίαις tranſigebantur: quæ agitata adhuc ſub Conſtantino M. quod diſcimus ex Kalendario Heruagiano: imò ſub hoc eodem Theodoſio M. per Aſiam, vt prodit eius æui ſcriptor Eunapius, *ſub finem vitæ Maximi*, *pag.* 113. quæ & ipſa in Synodo Trullenſi, *canone* 62. βοτὰ dicuntur, vbi Balſamo, & Matthæus Blaſtares, *in Nomocanone* κατὰ στοιχεῖον c. περὶ ἑορτῶν ἑλληνικῶν, iocullariter lapſi ſunt, cùm βοτὰ iſta ἀπὸ τοῦ βοτοῦ, i. ἀπὸ τῶν προβάτων deduxêre, idq; feſtum in honorem Panis agitatum prodidêre. Hoc numero erant & Saturnalia, *Brumaq;*, quæ Tertullianus memorat *cap.* 10. *&* 14. quæ ipſa in dicto canone Trullano *Bromalia* dici videntur, quæ idem Balſamo, Zonaras, & Matthæus Blaſtares, in honorem Bacchi (qui *Bromius* dictus) agitata ſcribunt: quod etiam ſequitur Tzetzes, *in lib.* 2. ἔργων *p.* 154. In hoc quoque ſolemnium numero fuêre luſtrorum ſacrificia. de quibus ſuprà dictum. Ad hæc igitur, & ſimilia, Templorũ ſolemnia, eorúmq; curam, Chriſtianos hoc æuo Gentiles adigendos putabant. Eſt & vbi ea à Chriſtianis ipſis vltrò contagione quadam cum Gentilibus concelebrata, inq; ritus Chriſtianos tranſiêre: de quo ſunt huius æui ſcriptorum querelæ quos ſuprà memoraui. Quare & Synodi & Principes, quantum in ſe, huic rei obuiàm iuêre: & hac quidem lege Theodoſius M. vetitis Chriſtianis ab horum ſolemnium curâ. Quomodo iam olim quoque ab horum ſolemnium ritu Chriſtanos dehortatus eſt Tertullianus, *de Idololatria*, *cap.* 17. vbi inter alia: *ô melior fides Nationum in ſectam ſuam, quæ nullam* SOLEMNITATEM *Chriſtianorum ſibi vendicat, non Dominicum diem, non Pentecoſten: Etiamſi nouiſſet*, NOBISCVM NON COMMVNICASSET: *timerent enim ne Chriſtiani viderentur: nos ne Ethnici pronunciemur, non veremur?* Et Auguſtinus *ſermone* 6. *de verbis Domini. Si quæritis vnde vincantur Pagani, vnde illuminentur, vnde ad ſalutem adducantur? Deſerite omnes* SOLEMNITATES *ipſorum, deſerite nugas eorum, & ſi non conſentiant*

veritati

veritati noſtræ, ſaltem pudeat prauitatis ſuæ. Hæc igitur ſolemnia illa ſunt Templorum, quæ agitata, etiam cum magnâ dictorum factorúmque licentâ; de quo ſub eodem Theodoſio M. Libanius ἐπὶ ταῖς διαλλαγαῖς, *pag.* 413. 414. Quorúmque cura *Archieroſyna* dicta: eáque Curialibus ſeu Senatoribus ciuitatum, & potioribus quidem inter eos, quiq; patriæ plura præſtitiſſent, pro magno delata: In tantum, vt Chriſtiani quoque Curiales eam amplecterentur, imò, quod ex hac lege diſcimus, magnâ prenſatione ambirent: ideò ſcilicet, quòd Archieroſyna hæc nonniſi εὐταξίας & κόσμου cura iam eſſet: & munus, vt ipſi putabant, ſuperſtitione vacuum, etſi circa Templa Templorúmque ſolemnia occupatum. Idq; nominatim factum per Ægyptum, ad cuius ideò Præfectum (qui *Auguſtalis* dicebatur) hæc lex data eſt, cuius metropolis Alexandria: Per Ægyptum, inquam, quæ ſuperſtitionum mater, & vbi, hoc adhuc tempore, ſacrificia ſtabant: quod docet anno ſuperiore proximo 385. *lex* 9. *Cod. Th. de Paganis*; anno quippe demum proximè ſequente 387. miſſus Cynegius Præfectus Prætorio in Ægyptum, ſacrificiis ibi prohibendis, quod teſtatur Zoſimus, *lib.* 4. *pag.* 762. & Idacius *Chronico*: quod conſummatum A. D. 391. per Euagrium Præfectum Auguſtalem, & Romanum Comitem Ægypti, Theophilo Ep. Alexandrino ſatagente, vt teſtatur Eunapius, *in vita Aedeſii, pag.* 73. *&* 77. & adſtipulantur non tantùm Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptores, & Zoſimus *lib.* 5. *pag.* 799. verùm etiam *lex* 11. *Cod. Th. de Paganis*, vt ad eam iam olim adnotatum. Interea igitur, antequam id fieret, his COSS.. HONORIO *Nobili Puero & Euodio* COSS. i. A. D. 386. cum per Ægyptum Templa Templorúmque ſolemnia adhuc ſtarent, Archieroſynæ quoque munus ſtetit, ſeu Templorum, ſolemniúmque iſtorum, cura: Quæ Chriſtianis quoque impacta, imo etiam ab his vltrò ſuſcepta. Quod Theodoſius M. hac lege interdicit: Neque dubito, ad ſuggeſtionem Theophili, Ep. Alexandrini, quo, vt

 dixi,

dixi, inſtante ſacrificia per Ægyptum prohibita, templáque occluſa & euerſa fuêre.

Et *Ratio* ſummopere hîc notanda, quam ſubjicit Theodoſius M. quæq; pro generali regulâ ſeu canone in hoc argumento ſubſternenda eſt: *Quòd indecorum ſit, imò, vt veriùs dicamus*, INLICITVM, *ad eorum curam Templa & Templorum ſolemnia pertinere, quorum* CONSCIENTIAM *vera ratio* [veneratio] *diuinæ religionis imbuerit: & quos decebat, tale munus, etiamſi non prohiberentur, effugere.* Nempe, etſi Chriſtiani Archieroſynæ munus obeuntes, non ipſi quidem Templorum cultu ſuperſtitionéque mentem ſuam & conſciéntiam obligarent, etſi etiam ſolemnia illa haud adeò ſuperſtitiosè tum implerentur, attamen vel ipſa Templa, Templorúmque ſolemnia *curare* Chriſtianos, non indecorum modò, verùm etiam illicitum viſum: isq; caſus, *conſcientiæ* caſibus annumeratus: ἀθέμιτον in ſimili re dixit Gratianus Imp. apud Zoſimum, de quo paulò pòſt. Et huc verò proximè iam pertinet Tertulliani locus *de Idololatr. cap.* 16. *Neque conſilio, neque ſumptu, aliáve* OPERA *in huiuſmodi fungar:* & *cap.* 17. *Neque ſacrificet*, inquit, *neque ſacrificiis auctoritatem ſuam accommodet, non hoſtias locet, non* CVRAS TEMPLORVM (vide & *l.* 17. *π. de alim. leg.*) *deleget, non vectigalia eorum* PROCVRET, *non ſpectacula edat de ſuo aut de publico, aut edendis* PRÆSIT. Sunt enim hæc omnia, vt & iſtud de quo hac lege, etſi non ſacrificia, certè ADSACRIFICII ſaltem genera; quam vocem ex Agobardi Codice, quo & ipſe priùs vſus ſum, Tertulliano rectè reſtituit vir doctiſſimus *dict. cap.* 16. quomodo & *admilitiam* dixit Arcadius Chariſius, *l. vnic. π. de off. Præf. Prætorio:* vbi Magiſtros equitum Dictatoribus olim *adſociatos* dixit, PARTICICIPALES *curæ* ADMILITIÆ *gratiâ*. *Admilitia* eſt commilitium, συστρατεία: vt *adſacrificium*, συνθυσία. Nempe eo ſolo quòd Templorum ſolemnia, invectáque ea à Gentilibus ſuperſtitioſo fine aliquo eſſent, *atque ita publicè celebrarentur in honorem ſacrilegi ritus*, eorum

curam

curam Chriſtianis non competere, non conuenire cenſuit Theodoſius M. ſuperſtitioſo, inquam, fine aliquo inuecta: exempli gratiâ, votorum celebritates ludíque in honorem Deorum fermè inſtituti erant, vt pluribus exequitur Tertullianus *libro de ſpectaculis:* quin, vt idem ait, paratura omnis ſpectaculorum ex Idololatria conſtabat. Sic & Conſtans Imp. ludorum originem ex templis exortam teſtatur, *l. 3. Cod. Th. de Pagan. ſacrif. & templis.* Et ante eum Lactantius *lib. 6. diuin. Inſtitut. cap. 20. extremo*, *Ludorum celebrationes Deorum feſta ſunt: ſiquidem ob natiuitates eorum, vel templorum nouorum dedicationes, ſunt conſtituta:* ibidémque, quod ad hanc rem noſtram egregiè facit, concludit: *Si quis ſpectaculis intereſt, ad quæ Religionum gratiâ conuenitur, diſceſſit à Dei cultu, & ad Deos ſe contulit, quorum Natales & feſta celebrauit.* Et Dio *lib. 60.* ἐν γὰρ δὴ τῇ τοῦ Αὐγούστου νουμηνίᾳ, ἐν ᾗ ἐγεγέννητο, ἠγωνίζονται μὲν ἵπποι, οὐ δι' ἐκεῖνον, ἀλλ' ὅτι ὁ τοῦ Ἄρεως ναὸς ἐν ταύτῃ καθιέρωτο, καὶ τούτῳ ἐτησίοις ἀγῶσιν ἐτετίμητο. Notúmq;, Natales, ſeu encænia & *Dedicationes Templorum*, feſtos fuiſſe. Idémq; dicendum eſt de *Conuiuiis* Epulíſq; συμποσίοις, in honorem Deorum inſtitutis: quorum gratiâ fuêre & φρατρεῖαι, *confraternitates.* Et verò hac ipſâ de cauſâ Conuiuia, hęc, ſicut & Ludi, in Chriſtianis improbata: ad quę eſt etiam vbi Gentiles prępotentes eos cogere ſolebant. Cui rei ſimiliter obuiàm iuêre Patres Africani paulò pòſt, A. D. 399. (vt ipſe quoque cenſeo) in concilio Karthaginenſi ſub Honorio Imp. Theodoſii M. huius filio, conditis in id duobus canonibus, qui in Codice Africano exſtant, 60. & 61. *Illud etiam petendum* [ab Imp.] *vt quoniam contra præcepta diuina* CONVIVIA *multis in locis exercentur*, QVÆ AB ERRORE GENTILI ATTRACTA SVNT, *ita vt nunc à Paganis Chriſtiani ad hac celebranda cogantur, ex qua re temporibus Chriſtianorum Imperatorum perſecutio altera fieri occultè videatur, vetari talia iubeant, & de ciuitatibus & de poſſeſſionib. impoſitâ pœnâ prohiberi.* Et canon 61. *Nec oportere etiam quemquam Chriſtianorum cogi ad hæc ſpectacula: maximè, quia in*

his exercendis quæ contra Dei præcepta ſunt, nulla perſecutionis neceſſitas à quoquam adhibenda eſt, ſed, vt oportet, homo in liberâ voluntate ſubſiſtat ſibi diuinitus conceſſâ: corporatorvm *enim maximè periculum conſiderandum eſt, qui contra præcepta Dei magno terrore cõguntur ad ſpectacula conuenire.* Hactenus Patres Africani, qui diſertè Conuiuia iſta ab errore Gentili attracta fuiſſe aiunt, ἐκ τῆς ἐθνικῆς πλάνης προστετυχθεῖσα, vt habet Græca interpretatio: & vt Balſamo, ἀρχὴν ἐσχηκότα ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πλάνης. Quare etiam tandem, cùm voluptates iſtæ feſtáque Conuiuia, quæ per vota publica fiebant, Imperatorum Chriſtianorum conſtitutionibus aliquádiu per eandem Africam Gentilibus agitare licuiſſet, etiam Honorii *l.* 17. *Cod. Theod. de Paganis* a. d. 399. quanquam additâ cautelâ & taxatione, *abſque vllo ſacrificio atque vllâ ſuperſtitione damnabili*, quam legem etiam retinuit longè pòſt Iuſtinianus (paucis annis labentibus, a. d. cdviii. ab eodem Imperatore ſublata penitus vetitáque fuêre, vnà cum cæteris paganæ ſuperſtitionis reliquiis, *l.* 19. *Cod. Th. dicto tit. de Paganis: Non liceat*, inquit, *omninò in honorem ſacrilegi ritûs funeſtioribus locis exercere conuiuia, vel quidquam* solemnitatis *agitare.* In tantum etiam, vt Honorius Epiſcopis locorum hæc ipſa prohibendi Eccleſiaſticæ manus facultatem tribuat eâdem illâ lege, quam Tribonianus tamen omiſit, priore prælatâ.

Iam igitur liquidò tenemus horum temporum diſciplinam, mentémque adeò Imperatorum Chriſtianorum, omnem Conſtitutionibus ſuis μετοχὴν & συμπάθειαν, cúmque Gentilibus ἑτεροζυγίαν damnantium, ſi quid ſuperſtitionis & adſacrificii adhæreſceret. Ac proinde manum è tabulâ nunc tollerem, niſi eſſent quæ contra tam certas conſtitutiones ex eodem ſæculo, imò eſt & vbi ex Conſtitutionibus eorundem Imperatorum, pro contrariâ ſententiâ à nonnullis adferrentur.

Primùm aiunt illi, Chriſtianos tum temporis à Collegiis, φατρίαις ſeu φρατρίαις *Centenariorum & Dendrophororum* non abhor-

abhorruiſſe. Si argumentum quęras, non aliud habent, quàm quòd videât inter cætera collegia, quæ Imperatores Chriſtiani quoque tulêre, hæc ipſa fuiſſe: de quibus etiam peculiaris exſtat titulus Codice Theodoſiano, *octauus libri decimi quarti*. Hoc verò argumentum ſi valeat, iam colligamus, in vniuerſum Chriſtianis impunè Gentilibus & Iudæis eſſe licuiſſe: quando ibidem occurrunt tituli de vtriſque, *de Iudæis*, inquam, *& de Paganis*. Interim nunc non quæro, num centenarii & dendrophori illi, de quibus eo titulo agitur, iidem ſint cum illis qui memorantur *l.* 20. *C. Theod. de Paganis*: illud certè clarum, Dendrophoros iſtos vnà cum Fredianis diſertè vocari *Nomina & profeßiones Gentilitias*, dicíque *loca ad ſuperſtitionem pertinentia tenuiſſe ephebis vel ſumptibus deputata*, *errore Gentilitio*: haud aliter, atque alia loca erant, quæ ſacris error veterum deputauerat. Quæ omnia ideò etiam Gratianus, & poſt eum Honorius, eâ conſtitutione priuatæ rei Principis ſociari voluit. Similiter & *Centenarii* vnà cum Chiliarchis ſuperſtitioni paganæ ſeruientibus, in plebe videlicet diſtribuendâ eâdem lege adnumerantur, abolentúrque. Vnde apparet, tantum abeſſe, vt Chriſtiani his corporibus ſeu collegiis nomina ſua dederint, vt contrà, quamlibet paganis adhuc eſſe liceret, iíque cum Chriſtianis in Republicâ Romanâ permixti agerent, hæc ipſa tamen collegia ſeu corpora, profeſſiones & φρατρεῖαι, tandem abolitæ fuerint, velut ſuperſtitionis Gentilitiæ *confraternitates*.

Secundò aiunt, *Syriarchas*, Aſiarchas, ſimiléſque (quæ olim prouinciarum ſacerdotia dicebantur) Chriſtianos quoque fuiſſe; imò, ſi Deo placet, iam ab antiquo D. Pauli temporibus. Quod omne gratis dicitur: Primùm enim, vt à poſtremo initium faciamus, ideóne Aſiarchæ illi, de quibus Actorum *c.* 19. *v.* 31. Chriſtiani fuêre, quia in tempore ſalutare conſilium dedêre? Imò dedêre quoque illi, quia nempe Pauli amici erant, vt ibi dicitur, ὄντες αὐτῷ φίλοι, Paulúmque in theatrum ſeſe dare nollent, quòd locus

his exercendis quæ contra Dei præcepta ſunt, nulla perſecutionis neceſſitas à quoquam adhibenda eſt, ſed, vt oportet, homo in liberâ voluntate ſubſiſtat ſibi diuinitus conceſsâ : CORPORATORUM *enim maximè periculum conſiderandum eſt, qui contra præcepta Dei magno terrore côguntur ad ſpectacula conuenire.* Hactenus Patrès Africani, qui diſertè Conuiuia iſta àb errore Gentili attracta fuiſſe aiunt, *ἐκ τῆς ἐθνικῆς πλάνης παρεισαχθέντα*, vt habet Græca interpretatio : & vt Balſamo, *ἀρχῆθεν ἐγγενόμενα ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πλάνης*. Quare etiam tandem, cùm voluptates iſtæ feſtáque Conuiuia, quæ per vota publica fiebant, Imperatorum Chriſtianorum conſtitutionibus aliquádiu per eandem Africam Gentilibus agitare licuiſſet, etiam Honorii *l.* 17. *Cod. Theod. de Paganis* A. D. 399. quanquam additâ cautelâ & taxatione, *abſque vllo ſacrificio atque vllâ ſuperſtitione damnabili*, quam legem etiam retinuit longè pòſt Iuſtinianus (paucis annis labentibus, A. D. CDVIII. ab eodem Imperatore ſublata penitus vetitáque fuêre, vnà cum cæteris paganæ ſuperſtitionis reliquiis, *l.* 19. *Cod. Th. dicto tit. de Paganis : Non liceat*, inquit, *omninò in honorem ſacrilegi ritûs funeſtioribus locis exercere conuiuia, vel quidquam* SOLEMNITATIS *agitare.* In tantum etiam, vt Honorius Epiſcopis locorum hæc ipſa prohibendi Eccleſiaſticæ manus facultatem tribuat eâdem illâ lege, quam Tribonianus tamen omiſit, priore prælatâ.

Iam igitur liquidò tenemus horum temporum diſciplinam, mentémque adeò Imperatorum Chriſtianorum, omnem Conſtitutionibus ſuis *μετοχὴν* & *συμποσίων*, cúmque Gentilibus *ἑτεροζυγίαν* damnantium, ſi quid ſuperſtitionis & adſacrificii adhæreſceret. Ac proinde manum è tabulâ nunc tollerem, niſi eſſent quæ contra tam certas conſtitutiones ex eodem ſæculo, imò eſt & vbi ex Conſtitutionibus eorundem Imperatorum, pro contrariâ ſententiâ à nonnullis adferrentur.

Primùm aiunt illi, Chriſtianos tum temporis à Collegiis, *φατρείαις* ſeu *φρατρείαις* *Centenariorum & Dendrophororum* non

abhor-

abhorruiſſe. Si argumentum quæras, non aliud habent, quàm quòd videāt inter cætera collegia, quæ Imperatores Chriſtiani quoque tulêre, hæc ipſa fuiſſe: de quibus etiam peculiaris exſtat titulus Codice Theodoſiano, *octauus libri decimi quarti.* Hoc verò argumentum ſi valeat, iam colligamus, in vniuerſum Chriſtianis impunè Gentilibus & Iudæis eſſe licuiſſe: quando ibidem occurrunt tituli de vtriſque, *de Iudæis*, inquam, *& de Paganis.* Interim nunc non quæro, num centenarii & dendrophori illi, de quibus eo titulo agitur, iidem ſint cum illis qui memorantur *l.* 20. *C. Theod. de Paganis?* illud certè clarum, Dendrophoros iſtos vnà cum Fredianis diſertè vocari *Nomina & profeſſiones Gentilitias*, dicique *loca ad ſuperſtitionem pertinentia tenuiſſe epbolis vel ſumptibus deputata*, *errore Gentilitio:* haud aliter, atque alia loca erant, quæ ſacris error veterum deputauerat. Quæ omnia ideò etiam Gratianus, & poſt eum Honorius, eâ conſtitutione priuatæ rei Principis ſociari voluit. Similiter & *Centenarii* vnà cum Chiliarchis ſuperſtitioni paganæ ſeruientibus, in plebe videlicet diſtribuendâ eâdem lege adnumerantur, abolentúrque. Vnde apparet, tantum abeſſe, vt Chriſtiani his corporibus ſeu collegiis nomina ſua dederint, vt contrà, quamlibet paganis adhuc eſſe liceret, iíque cum Chriſtianis in Republicâ Romanâ permixti agerent, hæc ipſa tamen collegia ſeu corpora, profeſſiones & φρατρείαι, tandem abolitæ fuerint, velut ſuperſtitionis Gentilitiæ *confraternitates.*

Secundò aiunt, *Syriarchas*, Aſiarchas, ſimiléſque (quæ olim prouinciarum ſacerdotia dicebantur) Chriſtianos quoque fuiſſe; imò, ſi Deo placet, iam ab antiquo D. Pauli temporibus. Quod planè gratis dicitur: Primùm enim, vt à poſtremo initium faciamus, ideóne Aſiarchæ illi, de quibus Actorum *c.* 19. *v.* 31. Chriſtiani fuêre, quia in tempore ſalutare conſilium dedêre? Imò dedêre quoque illi, quia nempe Pauli amici erant, vt ibi dicitur, ὄντες αὐτῷ φίλοι, Paulúmque in theatrum ſeſe dare nollent, quòd locus

ille Chriſtianorum ad ſupplicium depoſtulationibus opportunus eſſet, & turbulentus. Deinde, quis fundus vel auctor illis, Chriſtianos quoque Syriarchas & ſimiles fuiſſe, quod de Donatiſtis ſaltem colligat quis ex *l.* 52. 54. *Cod. Th. de hæreticis*, quod nuſpiam lego? Verùm, eſto, fuerint, non ideò tamen iſthæc cum Gentilibus ſeu Gentilitii ritûs participatio ſeu communio fuiſſet. Non in eam nunc ingredior quæſtionem, quam tractarunt viri docti, Seldenus quoque *in marmora Arundeliana pag.* 163. 164. & obiter *in Eutychium Ægyptium*, quodnam iſtud Sacerdotii genus fuerit. Etſi enim verum ſit, dignitatis quoque ſeu ἀρχῆς nomen fuiſſe, quod diſcimus ex *l.* 8. *ff. de vacat. munerum*: & ex Strabone, *lib.* 14. *pag.* 457. vbi de Lyciarchâ agens, exertè eos concilii totius prouinciæ primates fuiſſe teſtatur, *ἐν τῷ συνεδρίῳ πρῶτον ἀρχὴν τοῦ συστήματος*, verum nihilominus eſt, prouinciarum ſacerdotia hæc fuiſſe, atque ita diſertè vocari, *ἐθνῶν ἱερωσύνας*, *l.* 6. §. 14. *ff. de excuſat. tut.* imò & in Conſtantini M. adhuc *l.* 1. *Cod. de naturalib. liberis* & à Firmico *lib.* 4. *cap.* 15. Quomodo & illo reſpectu non omninò malè vetus Interpres Actorum, Ἀσιάρχας *Principes Aſiæ* vertit: *principes*, inquam, id eſt (vt Aurelianenſis Epiſcopi hæſitationi ſatisfiat, *lib.* 1. *obſeruat. cap.* 22. *pag.* 161.) principales prouinciarũ: quomodo *principes ciuitatum* hoc æuo dicti, *principes officiorum*: item, *principes agentium in rebus*, & ſimiles: Illam, inquam, quæſtionem in medio nunc relinquentes, tria circa hoc ſacerdotii genus notanda ſunt. Primò quidem *Nomen* ipſum, *Aſiarcharum*, *Syriarcharum* & ſimilium, nihil ſuperſtitionis præ ſe ferre, ſeu in nominis notatione nullam ſacrorum vel cultûs rationem expreſſam. Secundò, certum & illud, præcipuum eorum munus fuiſſe Munerum & ferarum editionem: vnde & (quæ vulgaris iam obſeruatio eſt.) Rufinus *lib.* 4. *cap.* 14. Aſiarcham *munerarium* rectè vertit. Poſtremò, perſuaſiſſimum mihi, eos hoc tempore, ſub Chriſtianis, inquam, Principibus, nihil aliud fuiſſe, quàm meros ferarum munerúmque

nerúmque editores, & Agonothetas, quomodo etiam vocantur *lege centeſ. nonâ Codice Theodoſiano de decurionibus*: Sic quidem etiam, vt Theodoſius Magnus munus id voluntarium eſſe voluerit, ad quod ſcilicet nemo cogi poſſet, *lege centeſima tertia*: & *dicta lege centeſima nona de decurionibus*: cuius alioquin Theoſianæ conſtitutionis meminit quoque Libanius Orator Antiochenus, duobus locis: puta, *Oratione* περὶ ἀγγαρειῶν, *pagina trigeſima ſexta*: & *Oratione in Tiſamenen, pagina quadringenteſima quadrageſima ſeptima.* Et certè, cùm poſt dictam legem 1. *Codice de naturalibus liberis*, variis locis eorum mentio fiat, & nominatim Syriarcharum & Syriarchiæ *dicta lege centeſima tertia*, & *lege prima eodem Codice Theodoſiano de prædiis Senatorum*: *lege vltima de expenſis ludorum*, vt & Codice Iuſtinianeo *lege vnica de officio Comitis Orientis*: & Nouellâ *Iuſtinianeâ octogeſima nona, capite vltimo*: nullibi tamen vllum, vel minimum, ſuperſtitionis Gentilitiæ in hoc munere, non magis quàm in nomine, veſtigium apparet: ſed *Agonotheſiæ* tantùm, vt dixi, nomine deſignantur: itémque horum nomen votiua feſtiuitatis ſolemnitas dedicaſſe dicitur, *dicta lege vltima de expenſis ludorum*, ludique & munera Syriarchiæ & Alytarchiæ appellantur *dicta lege vnica de Officio Comitis Orientis*. Ac proinde ſæculare hoc iam prorſus munus extitit, omni ſuperſtitione vacuum, vt nomine iam olim, ita & nunc quoque re ipsâ; quòd ſcilicet ſumptum tantùm exigeret, atque inter patrimonialia munera cenſebatur. Quare etiam, non Syriarchiæ tantùm nomine aliquid à Senatoribus & Curialium poſſeſſionibus aliquando collatum, *d.l.1. C. Th. de præd. Senat. d.l. vlt de exp.lud*: ſed & munus iſtud, quod Curialibus initio impoſitum *dicta lege centeſima tertia, centſima nona Codice Theodoſiano de decurionibus*, & *dicta lege vnica Cod.de officio Comitis Orientis*, ad Iudices & Rectores prouinciarum tranſiit. *dicta lege vltima de expenſis ludorum*, & *dicta*

lege vnica de officio Comitis Orientis. Igitur nulla iam communio huic muneri cum ſacris Gentilium, verùm feſtiuitatibus tantùm publicis dicatum erat: vt pleraque etiam ſpectacula, quæ primâ ſui origine ſacrorum cauſâ, in Deorum honorem ſacrilego ritu inſtituta fuerant, hoc tempore ſuperſtitione omni, ſuperſtitioſóque fine ſublato, voluptatibus tantùm publicis ludicriſque artibus ſeruiebant, quarum hæc ætas cupidiſſima erat, & Antiochia quidem, quæ Syriæ caput fuit, vbi Syriarchæ iſti fuêre; & Syriarchia exhibita. Et poſt omnia; ſi quis pertinaciter contendat; hoc adhuc æuo huic muneri ſuperſtitionis aliquid & *ad ſacrificii* adhæſiſſe, quod nuſpiam apparet, tum aio, Chriſtianos id ſub Theoſio Magno obire non potuiſſe: cùm iam ſuprà viderimus, eundem Principem ab Archieroſynâ, ſeu Templorum & ſolemnium Gentilitiorrum curâ Chriſtianos ſubmouiſſe: inter quæ ſanè *ſolemnia Templorum* fuêre & feſtiuitates ludique, quibus ſuperſtitionis aliquid adhæreret.

Tertium argumentum eorum qui non omnem cum Gentilibus olim μιξοχλω prohibitam fuiſſe cenſent, eſt, quo Chriſtiani Principes ipſi iam in partes vocantur. Nempe aiunt illi, Conſtantinum M. Valentinianum, Valentem, & Gratianum quoque ipſum aliquandiu, PONTIFICIS MAXIMI titulum geſſiſſe: ac proinde, eatenus ſaltem Gentilitium munus noméuque alienum à ſe non putaſſe. Eam porrò in rem principe loco Zoſimo teſtimonium denuntiant, qui id diſertis verbis ſcribit., *lib.* 4. *pag.* 760.-761. Et fidem illius Baronius quoque ſequitur in annalibus, A. D. 321. *n.* 95. cùm priùs, in Notis *ad Martyrologium*: mendacii dicam Zoſimo impegiſſet. Et rectè omninò. I. Primùm enim, quis ipſi Zoſimo auctor? quis fundus? Certè fabellam illam non à claſſicis fidéque dignis auctoribus accepiſſe ſe teſtatur ipſemet: verùm narrationem tantùm quę vulgò iactaretur, fuiſſe indicat, ἱϛορᾶρθητ, inquit.

Deinde

2. Deinde qualis auctor hac in re Zoſimus? Non iam dico, quòd perpetuum & internecinum Chriſtianis Imperatoribus odium indixerit; verum iſtud, quòd ſimilibus paſſim fabellis hiſtoriam ſuâ implêrit: Iam ſuprà notauimus, quid in Conſtantinum circa haruſpicinæ vſum iactauerit: quid in Innocentium Ep. Romanum finxerit, quaſi is contra propriam conſcientiam, aduerſus *οἰκείαν δόξαν*, in ſacra quædam Gentilitia conſenſerit. 3. Imò illud quoque deprehendô, peculiare Zoſimi, vt aliorum Gentilium, pariter vt hæreticorum, in Gratianum odium fuiſſe, de quo Philoſtorgianę diſſertationes iam aliquid monuêre, *in lib.* 10 *cap.* 5. Neque profectò deerant graues iſtius odii cauſæ: hic enim Princeps ſuos ſacris ſumptus detraxerat, ſua ſacerdotibus ſtipendia; idem & Aram Victoriæ euerterat: ſub eodem portentoſa ſimulacra diruta fuêre: quæ omnia diſcimus ex Ambroſio, Symmacho, Hieronymo. 4. Sed malam mentem à Zoſimo abfuiſſe, odiiq; cauſas cum procul habuiſſe, largiamur, non idem circa eundem Gratianum fœdo errore lapſus eſt, cùm *lib.* 4. *p.* 760. eum Maximi Tyranni metu, tranſcenſis Alpibus, Rhetiâ, Norico, Pannoniâ, in Myſiam ſuperiorem tetendiſſe ſcribit? cùm eum Singiduni cæſum commemorat? quem tamen in Galliis PARISIIS proditione ſuperatum fugientémque, *Lugdûni* occiſum, auctores alii conſtanter memorent. 5. Iam ſi cæteros ſcriptores in conſilium adhibemus, altum eius, quod vnus Zoſimus narrat, apud omnes ſilentium: quod in re tanti momenti quis credat? Ecquis enim putet, *Gentiles* ſcriptores alios, & in his Panegyriſtas maximè, quorum ferax hæc ætas fuit, id ſilentio tranſmiſſuros de Pontificatu videlicet Max. à Chriſtianis Imperatoribus ſuſcepto, qui inferioribus multò vehantur, aliaq; laudibus attollere prompti ſunt? Quis contrà

cos, infeſto ſemper in Principes animo, id non eis obtrectaturos credat? 6. Iam ſi conſtitutiones Principum, ſi nummos ab his cuſos ſpectamus, ſi incorruptas inſcriptiones (de quibus mox plura) nullum ibi eius rei prorſus veſtigium: cùm tamen hæc illa ſint potiſſimùm, in quibus tituli Principum elucent. 7. Nunc, ſi ingenium atque indolem Chriſtianorum Principum illorum, animiq; characterem, oculis noſtris ſubjicimus, non illi modis omnibus atque innumeris coſtitutionibus, Gentilitiam ſuperſtitionem eradicare, atque ex hominum animis, quantum in ſe, & quatenus tempora ferebant, auellere anniſi ſunt, omnémq; participatum & communionem ritûs Gentilitii priuatis interdixêre, quod ſuprà vidimus? Quod cùm ita ſit, quomodo illi orbis obſequium ſperare vel procurare potuiſſent, ſi grauiora his ipſi admitterent, conſpectiore in ſe multò crimine? Æmulandi quippe amor validior quàm pœna ex legibus: eáque Principum conditio eſt, vt quicquid faciunt, præcipere videantur. 8. Quid quòd ſcriptores Eccleſiaſtici, Theodoretus, *lib.* 3. *cap.* 1. Sozomenus, *lib.* 5. *cap.* 1. in Iuliano Apoſtatâ id ceu nouum iam & repetitum, notant, quòd is ſe ἀρχιερέα, nuncupauerit: quomodo ipſe ſanè in fragmento quodam *pag.* 546. ἀρχιερέα μέγιστον ſe vocat, vt omittam veteres Inſcriptiones, vbi paſſim *Pontifex maximus* dicitur Et hactenus quidem liquere puto, quàm falſa ſit Zoſimi narratio, de Chriſtianis Principibus nonnullis, quaſi hi Pontificis Maximi titulum geſſerint.

Quod *Gratiani* verò factum attinet, à quo titulum hunc repudiatum Zoſimus ſcribit, Quis primò putet, egregium illud Gratiani facinus Patres & ſcriptores Chriſtianos non ſaltem memoraturos fuiſſe, qui vt cæteroquin veras Principum Chriſtianorum laudes diſſimulare non ſolent, ita Gratianum ipſum, ob Chriſtianæ fidei amorem pietatémque, ſedulò deprædicant: in quibus Ambroſius & Auſonius. 2. Huic adde, quòd loci ratio huic narrationi renititur:

titur: Nam ſi Gratiano Pontificis Maximi habitus à Pontificibus oblatus, isq́; ab eodem eueſtigio repudiatus, quod Zoſimus narrat, tum id Romæ factum oportet, vbi Pontifices alii erant: Atquin Gratianum Imperatorem Romæ conſtitiſſe nuſpiam legas.

Poſt omnia, ſi Zoſimo fides habenda, certè narratio eius id perſpicuè habet, quòd hic vnum adſtruimus, nempe, participatum nominis habitúſque Pontificalis à Chriſtiano alienum fuiſſe, & ideò à Gratiano ſpretum & repudiatum: ἀθέμιτον, inquit, εἶναι χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας. Bona gratia ſit ſcriptori pagano, Chriſtiani alioquin nominis oſori, imò acerrimo inſectatori, qui emblema iſtud libris ſuis indidit: vt iam pagani quoque ſcriptoris teſtimonio liqueat ἀναμφισβήτως, quænam Chriſtianorum eâ tempeſtate hâc in re ſententia fuerit, habitum videl. ritumq́; Gentilitiæ ſuperſtitionis Chriſtiano minimè conuenire, imò ἀθέμιτον id eſſe, ſeu nefas illicitúmq́;: Haud aliter atque Theodoſius M. *in l.* 112. *C. Th. de decurion.* quam ſuperiùs exhibuimus, *indecorum eſſe, imò, vt verius dicamus*, INLICITVM, dixit, Chriſtiano, Archieroſynam amplecti, curæq́; adeò ſuæ Templa Templorumq́; ſolemnia facere. Tandem, etſi id largiremur, ſuperiores ætate Principes Chriſtianos ante Gratianum, hunc ſibi titulum adſciuiſſe, certè hanc culpam Gratianus emendauerit, Zoſimo teſte: vt non hîc iam ſpectare deberemus, quid aliquando penſo minùs conſilio, ἀνοίᾳ vel ἀγνοίᾳ, ab aliis admiſſum fuerit, quàm quod vltimum meliore conſilio Gratianus cæteriq́; robuſtiores iam præſtiterunt, Chriſtianæ diſciplinæ formulam in eo ſecuti: Hæc

Gratianum ab Auſonio, *in gratiarum actione*, Pontificem Maximum vocari. Id verò gratis dicitur; & quidem à Baronio *in Annalibus*, contrà quàm *in Notis ad Martyrologium*. Auſonius enim, duobus quidem locis, *cap.* 10. vel 11. *cap.* 18. ſeu 28. Gratianum Pontifici Maximo æquat, ſed ob religionem & caſtitatem, vt ibi diſertè addit. Sed & tertio loco, puta *c.* 12. ſeu 18. alluſione tantùm quadam Gratianum Pontificem Maximum vocat, nempe reſpectu veterum *comitiorum* Pontificalium, ad quę Gratianus ipſe literis ſuis alluſiſſe videbatur: ſic vt cum dicat inſtar Pontificis Maximi, non in comitiis Pontificalibus, verùm *Deo participatum* comitia habuiſſe.

Secundum teſtimonium eſt, quod petitur ex *veteribus Inſcriptionibus*, in quibus Chriſtianorum Imperatorum titulis, Pontificis quoq; Maximi titulus additus legitur: cuiuſmodi ſequentes occurrunt in Corpore Inſcriptionum: Conſtantini M. *fol.* 283.*n.*1. 3. *fol.* 159.*n.*6. Valentis, *fol.* 286.*n.* 3. Gratiani, *fol.*159.*n.*7. & ſimilis altera, *fol.* 1082.*n.* 13. His adde & Valentiniani, Valentis, Gratiani, apud C.Baronium *an* 312. *n.*96. Scio equidem, magnam eſſe ſæpe quę ex vetuſtis inſcriptionibus deſumitur, fidem & auctoritatem: verum, duo hac parte notanda ſunt. Primò quidem, non Imperatores ipſos hunc ſibi titulum in illis vindicare, verùm ab aliis, & ſuperſtitioſis quidem Romuli nepotibus Italiſque tributum ibi exhiberi. Quo fortè ſenſu Seruius Honoratus, *in* 3. *Æn. p.* 268. ſcripſit: *vnde hodièq; Imperatores* DICIMVS *Pontifices*. Quomodo etiam Gentiles hoc ęuo hôſtias pro Imperatoribus Chriſtianis cædebant, extáq; inſpiciebant: cuius rei exemplũ vel apud Am. Marcellinum *lib.*2 *pa.* 297. Secundo obſeruandum nonnullas ex Inſcriptionibus illis liquidò, non in Chriſtianorum primùm Imperatorum verùm in Gentilium gratiam factas: quorum eraſis poſtea nominibus, Chriſtianorum nomina à Gentilibus ſuffecta eorumq; loco inciſa inſculptáq; fuêre. Exemplũ illuſtre, quod etiam obſeruauit C. Baron. A. D. 312. *n.* 94. in Inſcriptione Coſtantini an. *f.*283. Romę: vbi in baſi marmoreâ ita legitur,

MA-

MAGNO ET INVICTO IMP. CÆS. C. VAL. AVREL. CONSTANTINO. PIO. FEL. INVICTO AVG. PONTIF MAX. TRIB. POTEST. COS. III. PP. PROC. D. N. CORPVS CORIARIORVM &c.

Hæc, inquam, inſcriptio ſuperiori alicui Principi Gentili primitùs poſita fuerat. Quod duobus argumentis apparet. Primùm in ſiniſtro latere eiuſdem baſeos hæc leguntur.

DEDICATA KAL. IAN.
DD. NN. DIOCLETIANO III. ET
MAXIMIANO COSS.

Hic verò Conſulatus fidem planè facit, eam inſcriptionem Conſtantino anteriorem eſſe, in cuius tamen nomen ea poſtea mutata fuit: Quod mutationis genus videre eſt quoque in *Nummis* qui ſæpe noui Principis nomine recuſi: Vſurpatum & olim in *Imaginibus* & ſtatuis, quę in aliorum honorem tranſlatę, vel capite tantùm, vel titulis mutatis, quod *μεταγράφειν* dixêre, *ſurdo figurarum diſcrimine*: de quo Suetonius, *Tiberio c.* 58. *Caio c.* 22. Dio Chryſoſt. *Orat. Rhod. in id expreſſâ* 31. & *Corinthiacâ Orat.* 37. Pauſanias *in Atticis*, & in *Corinth.* Hieronymus *com. in Habacuc.* Par igitur & hîc mutatio: quæ & ipſa altero adhuc arguméto oculis ſeſe ingerit: ſimul & luculentum imperitiæ & *ἀβλεψίας* teſtimonium perhibet: Pręnomina quippe ibi relicta, quę Conſtátini M. nunquam fuerunt, C VAL. AVREL. Conſtantino ſcil. pręnomen fuit *Flauii*: at illa Maximiano conueniunt: Maximiano, inquã, non Diocletiano, quod credidit Baron.

cauſas huius facti ediſſerunt: nempe, quòd abſq; eo titulo vix Imperator quiſquã eſſe tum potuiſſet: eò quòd Senatus Populuſq; Rom. in eum facilè cõſpiraturus eſſet, quẽ viderent, non patriâ religione firmatũ: Item, quòd ampliſſima huius ſupra Conſules auctoritas eſſet: quę ideò perneceſſaria viſa Imperatoribus, vt ſummo religionis iure Senatũ in Imperatores ſępe moleſtũ veluti frœno coërcitum in omnibus obſequẽtem redderent: & Chriſtianis adhuc magis neceſſaria, quòd ſcirent, ſe inuito Senatu regnare, & diuersâ religione in ſe Gentiliũ inuidiam atq; odiũ concitaſſe. Ego verò Theologis diſcutiẽdum relinquo, num iſtud dominationis arcanum, ſeu κρύφιον, an verò flagitiũ fuerit, vel ex iis ſanè quę totâ hac epiſtolâ prolixè dicta ſunt, & proximè ex ipſomet Zoſimo attulimus, ἀθέμιτον ſcil. εἶναι χεῖρα παρὰ τὸ τοῦτο σχῆμα, ſatis liquet, num id facere potuerint Chriſtiani Principes, *abſque labe ipſorũ ſacrorũ Chriſtianorũ, abſq; ſuperſtitione vel Idololatriæ crimine*. De neceſſitate atq; vtilitate huius ſophiſmatis nunc ſaltem videamus. Verum equidẽ eſt priſcos Impp. Gẽtiles honorẽ Pontificis Max. ceu firmamẽtum potentiæ aſſumpſiſſe, ſic etiam, vt & ipſa ſacra interdũ facerẽt officioq; Pontificis reuerà fungerẽtur: veluti Domitianus, teſte Plinio, *lib.4.epi.*11. Adrianus, auctore Spartiano *pag.* 11. Alexander Seuerus, vt prodit Lampridius, *in eius vitâ p.* 118. Verùm, amplectẽdi huius tituli, quem à mixturâ ſeu μετοχῇ quadã Gẽtilitię ſuperſtitionis nunquam auellas, nulla Chriſtianis Impp. neceſſitas fuit, quaſi haud aliter ſecuri futuri: quandoquidem potiore tum loco res Chriſtianorum erant, Romę etiã, exoleſcẽte in dies magis magiſq; paganâ ſuperſtitione: vt proinde his retinaculis tum nil opus fuerit, quîs paganorũ odiũ cohiberetur, vel Imperatorũ poteſtas firmaretur: quos inde à Conſtantino Senatus quoq; populúſque Rom. velut liberatores vrbis, fundatoréſq; quietis, lubẽtes accepêre: eſt & vbi votis expetitos ſummâ alacritate ingẽtíque pompâ excepêre laudibúſque proſecuti ſunt.

Subjicit tamẽ Baronius, *in Cõſtantino ſaltẽ Pontificis Max. titulũ magis adhuc ferendũ ſeu excuſandũ, deniq; æquiorem eius*

cauſam

cauſā ſuiſſe videri, vt qui Ethnicis Senatorib. Senatū repletū invenerit. Verùm de illo iam nō quęritur, an Cōſtantinus excuſatior hac parte eſſe potuerit, quanquá & iſtud negamus: verùm, an id ab eo factum fuerit. Scio equidé Principū ſępe moderationem vel συνυπόκρισιν, qui multa interim donare, atq; in ſe quoq; admittere ſolent, vt ſubditorum animos ad obſequiū flectant, vel in obſequio retineāt : ſed quis μετοχὴν iſtá & Gētilitii moris & honoris participatū in Cōſtantino M. credat ferátve, qui Chriſtianâ fide ſemel non imbutus tantū ſed firmatus, atq; à Romanis expetitus, nouas quotidie rationes hinc Gentilitii ritûs abolendi, inde Chriſtiani cultûs propagādi pertētabat? qui, ſi fides habéda vitę ipſius ſcriprori (Euſebius hic Cęſarienſis iam olim falsò creditur) Epiſcopū ſeſe τῶν ἔξω palá profeſſus eſt: qui titulus opinor, cum Pontificis Max. titulo parum congruit? qui Chriſtianos ad luſtrorū etiam ſacrificia adigi noluit, eâ cōſtitutione, quam ſuperiùs expreſſimus & expendimus: qui ſæculares ludos celebrari noluit?

Sed addit Baronius, *Pontifices Chriſtianos hoc Chriſtianis Principib. permiſiſſe, vt Gentilitiū Pontificis Max. titulum adſciſcerent.* At quo argumento, quibus teſtibus? Nempe, quòd nulla penitus eâ de re eorū objurgatio legatur, ſicut de aliis criminib. ab iis patratis. Ego verò cōtrà ſic arguá, neq; factum id ab Impp. Chriſtianis, quandoquidé eo nomine objurgari eos à Patrib. non legimus, qui leuiorib. alioquin de cauſis in eos inuehi eóſq culpare ſolent.

Vltimū Baronii pręſidiū eſt, quod ait, *Chriſtianos Principes, non ſic vt cæteros Gētiles, veſtē ac titulū ſumpſiſſe Pontif. Ma.*

Pôtificatus hic côſtiterit; verùm amictûs ſeu σχήματος ideò meminit, quod παράσημον id eſſet Pôtificatûs, quomodo purpurâ oblatâ, poteſtas ipſa Imperatoria olim deſignabatur. Verû eſto, id Zoſimû velle: At nos nô de ſûmo Apoſtaſias crimine (quanquâ & id quoque Côſtantino M. Baronius alibi objicit) hîc laboramus, ſeu de atrociſſimo ſuperſtitionis ritu ſeu actu, quem Prudentius exhibet, non quærimus, quê hîc Baronius vnû ad amoliendam Pôtificalis tituli inuidiâ, delegit: verû de quacûq; tandem ſuperſtitionis ſpecie. Non ideò ſc. ab idololatria immunis credêdus eſt, qui nô atrociſſimo ritu fungitur, nô ſacrificat, nô ſacrificiis auctoritatê ſuâ accômodat. Et quanquâ Principê vel in ſolo honoris nomine, hac poteſtate ſeu adminiſtratione ſuccinctû inceſſiſſe, ſi credibile eſt id fieri potuiſſe, credamus (qualia fermè Tertullianus *de Idol.c.*17.18.ſcribit) vel ipſû tamê titulû, vel ipſû σχῆμα, ipſû illû habitû & ſuggeſtû, ſeu veſtê Pôtifici Max. propriâ intuêre. Fuit illa certè ἱερατικὴ στολὴ, quomodo Zoſimus ipſe eâ vocat, ſacra veſtis, ſeu ſacerdotalis amictus & Gêtilitius, pictáq; toga: proculdubio, nô de Euâgelicâ aliquâ hiſtoriâ, quales Aſterius, *hom. de diu. & Laz. p.* 4. 5. ditiorû ęuo ſuo in Cappadociâ veſtes deſcribit: Nô itê Imperatoris alicuius imago in eâ intexta, qualê trabeâ ſeu palmatâ Gratianus Imp. de quo ipſo nunc agimus, Côſuli Auſonio à ſe deſignato miſit: verùm ad morê Gentilitiû proculdubio côparata, myſticáq;, ἱερὰ στολὴ, qualê videl. Pôtifex Max. de minorû Pontificû paganorû manibus accipiebat, eodê Zoſimo teſte: qualem induere Chriſtianis ἀθέμιτον fuiſſe, ex Gratiani mente idem refert. Qualê deniq; affabrè deſcribit Apuleius 11. *Metamorph. p.*269.

Et hæc quidê aduerſus Zoſimû, qui in Gratiano ſaltê pedem figit. At ſunt hodie, qui etiam poſt Gratianû Chriſtianos Principes *Pontificis Max.* titulû retinuiſſe ſcribunt. Quo argumêto? Nêpe in id laudât Vâlêtiniani & Marciani Edictum, quod inſertû Tertię Actioni côcilii Chalcedon. vbi Principes iſti *Pôtifices inclyti* vocâtur, etſi neuter eorû *Pôtifex Max.* Ita equidê pręfert editio Colonienſ. Quêteliana, quæ

falsò : neq; enim quidquā huius apparet in Græcis Codicib. *p.* 442. vbi Impp. illi *αἰώνιοι Αὔγουστοι* tantū vocātur. Et certè additū id, nō ab otioſo tātùm, verùm ſtolido ſcriptore ſeu librario : quod Baronius rectè obſeruauit A.D.452.*n.*1.2. cuiuſmodi alia ſtoliditatis argumēta ibi occurrūt; veluti,quòd ibi dicitur *Tribunitia poteſtas* viceſies & ſepties repetita à Marciano,qui tamē triū tantū annorū Imperator fuit : præterquā quòd, vt id adjiciam, Tribunitia illa poteſtas in totū Imperatoriæ adſecla, iam dudum exoleuerat. Adde quòd inſolitâ formulâ ibi *Conſul ſemel* vocatur.

Et ſic cōfectā puto rē habemus, Impp. videl. Chriſtianos in aliis atque in ſe communionem & participatū omnē Gētilitii ritûs, nominiſq; & muneris, damnaſſe, quod videlic. ſuperſtitionis cuiuſcunq; veſtigia adhuc retineret, vel ſolo etiam *Nomine* prẹferret. Nam quod ad ea attinet, quæ etſi à Gentilib. inſtituta primū, tamen ampliùs ne ipſo quidem nomine ſuperſtitionis veſtigiū præferrēt, ea porrò ſtetêre, voluptatib. tantū dicata, vt ſuperiùs oſtēdimus : pariter vt Tēpla quoq; quæda ſuperſtitione vacua ob publicū ornatū intacta maſêre : ſicut & ſtetêre, imò vſurpatæ palā à Chriſtianis nudæ rerū, tēporum, locorúmq; *appellationes* ſeu nomēclationes, citra noxā vllā, citráq; Gētilitii ritûs participatū : quæ videl. in cōmuni cōuerſatione, atq; in vſu(penes quē jus eſt & norma loquēdi) poſitæ erant. Sic enim & *Deos* porrò Chriſtiani falſa numina dixêre : Sic & diē *Solis* nuncupauêre *l.* 1. *& 2.C.Th. de feriis* : *l.*1.3.*eod.Cod.de exact. l.*2. *de ſpect.* etſi additis quādoque, quibus appareret, hanc ſibi ap-

nam hæc, vt ipſe ait, *nobis, vt dicamus, cõuerſatio extorquet: nã id plerunq; dicẽdũ eſt, In tẽplo Æſculapii illũ habes: &, vico Iſidis habito, &, Sacerdos Iouis factus eſt, & multa alia in hunc modũ: quando & hominibus hoc genus nomina inducũtur. Neque enim Saturnũ honoro, ſi quẽ ita vocamus ſuo nomine: tam nõ honoro quã Marcũ, ſi vocauero Marcũ,* &c. Et mox. *Quod ſi Deos dicendũ erit, adjiciendũ eſt aliquid, quo appareat, quia non ego Deos illos dico: nam & Scriptura Deos nominat, ſed adjicit ſuos, vel Nationũ* &c. Vt ergo illa excuſat Tertullianus, ita cõtrà præuaricationẽ fidei eſſe definit ſi quis exem. g. dejeret *per Deos*, quod cõſuetudo ſæpe accedẽte ignorãtiâ nõnullis extorquet. Hæc, inquam, quæ dixi tulêre & vſurpauêre quoque Principes Chriſtiani quæ ab omni cõmunione ſeu participatu ſuperſtitionis abeſſent, ab omni φρατρείας & ἑτεροζυγίας ſpecie. In eo tandẽ quoq; Chriſtiani Principes à participatu Gẽtilitio alieni fuêre, quòd *per Geniũ ipſorum* tum ampliùs nõ dejeraretur, quod Gentilitiũ, verùm *per ſalutem eorũ* hactenus, veterũ Chriſtianorũ more; quo certè iuriſiurãdi genere teſtatũ faciebãt iurãtes rem ita certã eſſe, ratãve fore, vti ſibi ſalus Principis curæ eſſet: de quo alibi dictũ.

Et hæc quidem hactenus, *Vir Doctiſſime & Celeberrime*, quæ & accuratiùs ab aliis ediſſeri, ornatiúſque inſtrui, & à me quoq; prolixiùs tractari potuiſſe ſcio: productâ etiam cõmentatione ad ea ſex quæ initio cõmemoraui *p.* 4. imò & *ad ritus Iudaïcos*, quorũ cõmunione & participatu Chriſtianis pariter interdictum, de quo eſt alioquin vel Chryſoſtomi Oratio. Verùm hæc in præſens velut ſignaſſe tantùm ſuffecerit, ne vel ſuſcepti argumenti fines, vel epiſtolæ modum egrediar: Quã & ipſam eo ferme fine ad te potiſſimũ dirigendã putaui, vt præter familiares literas, quæ inter nos dudum cõmeant, interituras, hæc quoq; Epiſtola quaſi κοινωνικὸ publicè extaret, *cõmunionis* inter nos, veteriſq; amicitiæ ſimul & obſeruantiæ in te meæ teſtis. VALE, Galliarum Belgiiq; decus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

FINIS.